

Ս Է Ր

ՈՒՍՈՒՄՆ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆՈՐԵԱՅ

Հրատարակելու 8րդ և 22րդ:

Մտերմորէն շնորհակալութեամբ թանգորտեմք: ԿՍԵՆՆ ԵՐ-

բան Բէ- 6:

Տարեկան գին	Գրքատեայ	Հանրիկ	100
Վեցամսեայ	«	«	60
Օրոր երկնիկերէ բաժանարար եղանակը համար յարմար վերջերս էն:			

8 ՆՈՅՄԵՐԵՐ

Ա. ՏԱՐԻ 1860

ԹԻԻ 5

ՓՐԿՉԻ ՎՆԵԹԵՐԸՆԵՐ

Ազգային խնդրոյ մը վրայ խօսիլը մենք անանկ ծանր գործ մը կը համարենք, որ եթէ, հրապարակական թերթի մը պաշտօնը մեր վըրայ առած ըլլալու համար, 'ի խղճէ պարտաւոր չըլլայինք, բնաւ անանկ խնդիրներու խառնուել չպիտի ուզէինք: Բայց հրապարակական թերթի մ'ատանկ խնդիրներու վրայ ազատ խօսիլն ալ որչափ կարեւոր է, (մանաւանդ հիմայ որ ազգը Սահմանադրութեամբ մը, այսինքն յանուն ժողովուրդին իր ընտանի գործողութեանց մէջ կը կառավարուի), այնչափ ալ վըտանգաւոր է. բոտ որում աս թերթերուն ժողովուրդին բերանը դրած բաներն, անոր մէջ յառաջ բերած զգացումներն ու կիրքերը, կամաւ թէ ակամայ, մի և նոյն կարելութեամբ ազէկ կամ դէշ, օգտակար կամ վնասակար կրնան ըլլալ: Եսոր համար երբոր անցած թերթերն ուս մէջ Փրկչի վարժարանի խնդրոյն վրայ նամակ մը հրատարակեցինք, վարանման մէջ ինկանք թէ արդեօք ազգային ժողովներուն գործունէութեան առանձն առած եղանք, կամ թէ արդեօք ժողովուրդին մէջ խակ ու տարածում շարժումներ ծնուցանելու դժբախտութիւնը պիտի ունենայինք: Բայց աս անգամ ազգային պաշտօնական համարուած Մասիս լրագրոյն մէջ նոյն խնդրոյն, որուն ինք սկիզբ ըրած էր, համարձակ ու վտահ բարբառով իբրև ան նամակին պատասխան կրկին յառաջ բերուիլը տեսնելու ան վտահ համարձակութիւնը Մասիսը մեզի պաշտօնական ձայնի մը պայծառ արձագանքը կարծել տուաւ: Աւստի խնդիրը մեր տեսու-

թեամբն ալ պարզաբանել հարկ եղաւ: Ես ալ պէս մեր նպատակը խնդրոյն վրայ մեր տեսութեան կէտերը յառաջ բերել ըլլալով, բնաւ անձի մը հետ, ով որ կ'ուզէ ըլլայ, խնդիրն յուզուած տեղւոյն վերաբերութիւն ունեցող կամ չունեցող, անոր 'ի նպատակ կամ հակառակ կարծուած, բնաւ անձի մը հետ բան չունինք:

Ես խնդրոյն համառօտ պատմութիւնը, եթէ չեմք սխալը, սա է: Փրկչի հաստատութեան 'ի պաշտօնէ վերաբերութիւն ունեցողներէն ոմանք իրենց բոլոր կամ գլխաւոր ուշադրութիւնը անոր մէջի վարժարանին վրայ դարձուցած, և իրենց լուսոյն կամ գաղափարներուն համեմատ անիկա աստիճանի կամ չափի մը հասուցած էին: Աւրիշները նոյն վարժարանին վրայ տարբեր տեսութիւն ու գաղափար ունենալով, իրին վիճակին կամ ձևին մէջ իրենց տեսութեանը համեմատ փոփոխութիւն մը յառաջ բերել ուզած են: Ես տարբեր տեսութիւններն ու գաղափարները երկու կողման մաքառման առիթ տալով, իւրաքանչիւր կողմը յաղթասիրելու ջանքով իր դատին համար փաստաբանելու ատեն, ժողովուրդն իրին բուն վիճակին վրայ անատրութեան մը մէջ իյնալով, վարժարանին նիւթական միջոցները նպաստելու մասին չեզոքութիւն բռնած է. որով բարեկարգութեան գործը կախ մնալով, վարժարանին համար յետին կարօտութեան վիճակ մը հետեւած է: Արևու կողման իրին վրայ ունեցած տարբեր տեսութեան ծագած մաքառման վիճին մէջ, արդեօք անձնասիրական ու շահասիրական կիրքեր իրենց խաղերը խաղացած են, մեզի ծանօթ չէ. և կարծեօք մարդոց սրտերուն գաղտնեացը դասաւոր

ըլլալ չենք ուզեր : Բայց ամէնէն ցաւալն բանը ըստ մեզ սա է , որ վարժարանին անկարգութիւնները վերջընել ուզուած ատենն , անանկ միջոց մ'ընտրուած է որով անկարգութիւնները վերնալու տեղ , վարժարանին գոյութիւնը կը վերնայ : Վարժես թէ , իբրև յետին միջոց , հաստատութիւնը կործանել կ'ուզուի , որ կողմնակցութիւնը կործանի : Ար ներեն մեզի բոլոր անոնք՝ որոնք ինչ և իցէ կերպով մ'աս ճամբուն աշխատած են . ինչպէս ըսինք , անձերը մեզի պատուական են , և կարծիքներ՝ ինչ կ'ուզեն ըլլան՝ յարգելի . բայց ընտրուած միջոցներուն յառաջ բերած ու բերելու արդիւնքը կ'ուզենք ցուցնել : Վարժարանին տկար ու քիչ շատ զօրաւոր կողմերը հաւասարապէս տկար երեցընելով , վարժապետներուն ու դաստիարակներուն բնաւորութիւնը , տղոց յառաջադիմութեան վիճակը , կրթարանի ու զգաստարանի անուան պատիւ ընող դաստիարակութեան բարոյականութիւնը տխուր , մութ ու ձախորդ դոյներով իրի մը պարագաները բուն իրեն զանազանել չգիտցող ժողովուրդին աչքին առջևը նկարելով անիկա զգուեցընել , անոր բարերարելու յօժարութիւնը բթացընել , անիկա իւր գործունէութեան եռանդին մէջ պողեցընել , շնտակ սկզբունք չեն : Բարերարողին խրախոյս տալով , ու բարերարեալը քաջալերելով է որ անկարգութիւնները կը վերնան , թերութիւնները կը շնտկուին :

Մտնք կերպով մը դպրոցին դէմ եղած գործողութեան մեզի շնտակ չերևնալուն համար քսինք : Հիմայ բուն դպրոցին իրական վիճակին վրայ խօսելու պիտի սկըսինք : Մախ դպրոցին կարևորութիւնն ու աշակերտաց ուսման վիճակին ինչ արժէք ունենալն համառօտ մը լուսաբանելէ ետքը , դպրոցին բարոյական բնաւորութեան վրայ մեր տեսութիւնն ըսենք : Ի վերջոյ եղբակայութիւն մը ու բովանդակութիւն մ'ընելով մեր յօդուածը կնքենք :

Մախ՝ իրին վրայ վճիռ տալու կարող , և բնաւ կերպով մը մաքառող կողմերուն հետ յարաբերութիւն չունեցող , նա մանաւանդ կողմնակցութիւններ ըլլալը շատ քիչ կամ բնաւ չը գիտցող այցելուներու վրայ՝ դպրոցին նիւթական , ու աշակերտաց ուսման վիճակին ըրած տպաւորութիւնը տեսնենք : Մասնկ այցելուներ եղած են , և մինչև մօտ օրերս եղան , անանկ ժամանակ մը որ դպրոցին վերջին աստիճան լըք-

ման ժամանակն էր : Արդարև այցելու քննչի մը դպրոցին վրայով առած լոյսը քանի մը ժամերու արդիւնքն ըլլալով , իրեն վիճակը , մանաւանդ դպրոցին բարոյական բնաւորութիւնը , ճիշդ եղածին պէս չկրնար ցուցնել : Բայց և այնպէս՝ մեր ըսած այցելուներուն դպրոցի մը վիճակն հասկընալու պաշտօնական յարմարութիւնն ու կուսակցութեան ոգիէ ազատ ըլլալնուն պարագան , որով ենթակային կողմէն իբր տարբեր տեսնելու վտանգը վերցած չ'ըլլայ , մեզի իրաւունք կուտան ըսելու թէ ան քննութիւններուն անոնց վրայ ըրած տպաւորութիւնը չենք կարծեր թէ կեղծեալ վիճակի մը խաբող արդիւնքն եղած ըլլայ : Այցելու քննչին ըրք՝ Փրկչն դպրոցին մէջ տեսած են : Հայաստանի և Փոքր Ասիոյ այլ և այլ կողմերէն Հայագի մանկունք , կուսակցին մէյմէկ հնտաի վերարկու , բոկոտն . ճաշարանէն անցնելով անոնց սև հացն մէյմէկ փոքրիկ պնակի մէջ ձիթապտուղներն ալ տեսնողներ եղած են . բայց աս և ուրիշ ատոնց նման աղքատիկ երևոյթներ ոչ միայն անոնց ան վարժարանին վրայ նուստ համարում մ'ազգած չեն , այլ մանաւանդ ընդ հակառակին ան հաստատութիւնն անոնց համակրութիւնը շահած է :

Մսիկա փաստմըն է թէ Փրկչն վարժարանին իր աղքատ երևոյթովն ու ազգին աղքատ սերունդին համար ըլլալովը , տակաւին այնչափ կարևոր է որ հարուստ ու շքեղ վարժարանի մը չափ խորին տպաւորութիւններ ընելու վսեմութիւնն ունի : Մսիկա կ'ըսենք անոնց համար որոնք իրերուն վրայ զգացումով կը նային և ոչ կիրքով :

Տղոց ուսման վիճակին գալով կ'ըսենք թէ որ և իցէ ուսման մէջ չափաւոր վիճակի մ'անդամ արժէքը ճանչցող , ու ինչ աշխատութեամբ յառաջ գալը փորձով գիտցող մը Փրկչն վարժարանին աղոց (ամէնէն յառաջադէմ դասին համար կ'ըսենք , քանզի դպրոցին արդիւնքն ամենէն կատարեալ կերպով անոնց վրայ կրնայ տեսնուիլ) ուսման ներկայ իրական վիճակը չը կրնար չյարգել : Աս վիճակն , եթէ աճման ու զարգացման ընդունակ խմոր մը , աւելի հաստատուն ու գործնական ըլլալու բաւականութիւն ունեցող հիւմ մըն է , մեծ արժէք ունի : Արդ դպրոցին ան դասին ուսման վիճակն աս է : Սա ալ կ'ըսենք թէ , եթէ տան տղոց ինչ տեղեր և ինչ վիճակներու ու պարագաներու տակ ծնած

ընդունակութեանը նայելով անոնց ասպագային համար մինակ նախապատրաստող օգնութիւններ կրնան ըլլալ:

Կարողի մը մէջ բարոյական զգացումներու շարժում չկայ չկրնար ըսուիլ, երբոր անոր մէջ բարոյական, ընկերական և ընտանեկան սկզբունքներու վրայ հայեցողութիւն ու խորհրդածութիւններ ընելու ոգի մը կը նշմարուի: Եւ աս բանը մենք, քիչ մը յառաջ ըրած դիտողութիւններնուս տեսութեամբը, տղոց ասպագայ բարոյական վիճակին համար լոկ ներգործութիւններէ աւելի յուսալից կը գտնենք: Ով կը համարձակի ըսելու թէ կրնայ ասպացուցանել որ յիշեալ Արժարանին մէջ մեր նկարածին պէս բարոյական շարժում մը չկայ: Եսիկա անհնարին է. դաստիարակութեան բնութիւնն անանկ է որ, որչափ պակասաւոր ըլլայ տակաւին սկզբունք ստանալ տարու բեղմնաւոր է:

Մեր մինչև հիմա ըսածներէն հասկըցուեցաւ թէ, մեր նպատակը դպրոցին ներկայ իրական վիճակը կուրորէն պաշտպանել չէ, այլ միայն անոր իրական վիճակին մէջ բնաւ աղէկ բան մը չը տեսնող, և անիկա, ինչպէս ըսինք, մութ յոխուրու ձախորդ գոյներով ժողովուրդին առջննկարելով աս վերջինին համակրութիւնն անոր վրայէն բուրովին վերցնելու առաջնորդող ընթացքի մը շտտակ չըլլայլը ցուցնել է: Հիմա ասկէ սա եղբակացութիւնը կը հանենք:

Ե. Հայաստանի, փոքր Եսիոյ և ուրիշ Տաճկաստանի գաւառաբնակ Հայոց ամէն մասամբ խեղճ վիճակը յուսաւորութեան միջոցով լաւացնելու համար, ամենէն առջի բանն ան գաւառներուն բնիկներէն դաստիարակներ հասցընելու վարժատու (normal) դպրոց մ'ունենանք է: Եսանկ դպրոց մը

1. Տաճկաստանի ներքոյ պարագաներուն նոյեւջ, Պուսոյ մէջ մենակ կրնայ ըլլալ:

2. Ինչեթիւնի մենակ կրնայ ըլլալ:

Բ. Բանի որ Փրկչի վարժարանն աղէկ գէշ ասանկ վարժողի մը բնութիւնն ունի, անոր մէջ ուսմանց նիւթերը նուազեցնելով, և ուրիշ չափաւորութիւններ ընելով, ոչ միայն անիկա հասարակ թաղական դպրոցի մը աստիճանին իջեցնելու չէ, այլ մանաւանդ անիկա տարուէ տարի ճնմարտապէս վարժարան անուան արժանի երևնալու վիճակին բարձրացնելու է:

Ի վերջոյ բովանդակելով մեր յօդուածը կ'ըսենք. ազգը չկրնար աղնուանալ, գաւառաբը

նակ Հայերն աս երկրին մէջ ամենէն ստորին վիճակներու ու գործերու ծառայելու հարկէն չեն կրնար ազատիլ. անոնք իրենց երկիրները հողագործութիւն, արուեստ ու վաճառակա նութիւն չեն կրնար ծաղկեցնել, վերջապէս ազգային տնտեսութեան, ուստի և ազգային հարատւութեան երակները չեն կրնար գտնուիլ, մինչև որ աս նոր արթնութեան ժամանակը դաստիարակութիւնը մեր ժողովուրդին ամենէն ստորին աստիճանէն չսկսի: Հարուստն ուղէ չուղէ պիտի կրթուի. անոր համար ընկերութիւն կապել, դպրոցներ բանալ, միջոցներ խորհիլ հարկաւոր չէ: Բնկերութեան մէջ հարուստին դիրքն անիկա կրթուելու, յառաջ երթալու շարունակ կը մղէ. և եթէ չկրթուի յանցանքն իրենն է: Եղբատը ձեռնտուութեան կարօտ է. անիկա եթէ չկրթուի, յանցանքն ազգինն է: Ով Հայեր, դիտէք ինչ պարտաւորութիւն կայ ձեր վրայ:

Փրկչին իր վախճանին ծառայեցնելու ենք ըսելն ասոր դէմ փաստ չէ: Փրկչի վարժարանին մէջ անկարգութիւններ կան, մինչև հիմա ինչ արդիւնք տեսանք ըսելն ասոր դէմ փաստ չէ: Եզգն աղքատ է, Փրկչի վարժարանին համար այնչափ ծախքեր ընելու կարողութիւն չունի ըսելն ասոր դէմ փաստ չէ: Եզգն աղքատ է, եթէ աղքատ ազգը իր աղքատները չկրթեր, միշտ աղքատ պիտի մնայ, և աւելի աղքատ պիտի ըլլայ: Իայց ազգն աղքատ է ըսելու տեղ ազգն հարուստ է, ազգին ստացուածներն աղէկ տնօրինուած չեն, անպէտ և թերևս անձնական նպատակներու վանտուած են ըսելու ըլլանք, միթէ աւելի ճիշդ չըլլար:

Մեր սխալումը մինչև հիմա սա եղած է որ եղած բան մը պահպանելու տեղ, անոր թերութիւններուն համար մէկէն անկէ յուսահատելով կ'աւրենք: Եթէ բան մը նոր շինելու համար մէկ խորհիլ պէտք է, արդէն եղած բան մ'աւրելու համար տասը խորհիլ հարկաւոր է: Մենք կը փափաքինք ու կը յորդորենք որ բոլոր ցրտացած սրտերուն եռանդը Փրկչի վարժարանին վրայ արժարծի. ազգին ասպագան խորհրներուն ուշադրութիւնն անոր վրայ կը հրաւիրենք: Մեր բարեբարութիւն սիրող հարուստներուն խղճին կը բողբենք որ իրենց գութը Հայ սերունդին յառաջադիմութեան որ և իցէ յուսոյ նշոյլ մը տուող նպատակներու դէմ չփակեն: Արսեցիները կը յորդորենք որ իրենց ա

Փիլիսոփաներէն ոմանք մարդս ան աստի-
 ճան նուատացնել մտաբերեցին, որ անիկա ա-
 նանոց հետ հաւասար ըրին: Ուրիշները կար-
 ծեցին թէ մարդս անանոց հետ հաւասար բան
 մ'ամենեւին չունի: Ոմանք կը կարծեն թէ մար-
 դուս կարողութիւններն արտաքին տպաւորու-
 թիւններէ ու դիպուածական պարագաներէ յա-
 ուջ կուգան. մինչդեռ ուրիշները կը հաւա-
 տան թէ մարդոց գոյութիւնն, ու ան գոյու-
 թեան բոլոր երևոյթիւնը նախասահմանութեան
 մը արդիւնքն են: Մենք քանի մը մասնաւոր
 բաներ կ'ուզենք յիշել սա մեծ սխալմունքին նը-
 կատմամբ, որով արդի դաստիարակութեան ա-
 խոյեաններէն ոմանք կը պնդեն թէ նորածին տը-
 դաք ձերմակ թուղթ են, որուն վրայ ուզած
 բաներնին կրնան տպաւորիլ: Բայց կ'ըսենք թէ
 եթէ սա ենթադրութիւնը ճշմարիտ է, ինչո՞ւ
 համար մի և նոյն ընտանիքի տղաք այլ և այլ մը-
 տաց ու բարոյից տէր կ'ըլլան: Ինչո՞ւ համար
 ուսուցիչներ իրենց յատուկ տաղանդներն ամէն
 տղու չեն կրնար միօրինակ հաղորդել: Ինչո՞ւ
 համար ամէն քերթող Հոմերոս մը չէ. ամէն
 երաժիշտ Հանդէլ մը, Մոզար մը, Հայ-
 տրն մը չէ. ամէն պատմագիր Տակիտոս մը
 չէ. ամէն խօսող Ղիմոսթենէս մը չէ. ամէն
 նկարիչ Ռափայէլ մը չէ: Աստարելութեան
 տանող կանոններն յայտնի ըլլալով, անոնք գոր-
 ծադրեն ամէն մարդու համար դիւրին ըլլալու
 էր, եթէ բնածին կարողութիւններ հարկաւոր
 եղած չըլլային: Ուստի փորձառութիւնը գլխու-
 վին կը ստիպէ մեզ որ վերն յիշուած հայեցու-
 ղական կարծիքները չընդունինք: Ի պաշտօնէ
 դաստիարակութիւն ընելու պարտաւորուած
 մարդիկ ստիպուած են խոստովանելու թէ ի-
 րենց դաստիարակած տղոցը վրայ յառաջ բերել
 ուզած տաղանդներն ու զգացումներն յառաջ
 բերելու կարող չեն եղած: Բնդ հակառակն ա-
 նոնք որ ասոր հակառակը կը պնդեն, ըսածնուն
 փորձը մինչև հիմա իրօք ցուցուցած չեն. այ-
 սինքն խուճի մը տղոց վրայ մի և նոյն չափով
 մտաւոր կամ բարոյական վիճակ մը յառաջ բե-
 ռած չեն, որն որ իրենց դաստիարակութեանն
 արդիւնքը կամ պատուին եղած ըլլայ: Ուստի կը
 համարձակինք ըսելու թէ անոնց ըսածը բնու-
 թեան հակառակ է, ըստ որում փորձն անոր
 հակառակը կը հաստատէ:

Դաստիարակութեան ուրիշ պաշտպանները
 կ'ուզեն մեզ համոզել թէ մարդոց կանուխ հա-

տակին մէջ եղած առջի տպաւորութիւնները
 մտքին որոշ ուղղութիւն մը կուտան. այսինքն
 թէ տղոց վրայ եղած առջի տպաւորութիւնն
 ըրն անջնջելի կերպով անոնց ապագայ կեանքին
 մէջ արդիւնաւոր են: Մենք ան տպաւորու-
 թիւններուն ազդեցութիւնը չենք ուրանար.
 բայց ընդհանրապէս անանկ չէ, ինչպէս որ կ'են
 թաղրուի: Տղաք իրենց կանուխ հասակին մէջ
 գրեթէ բոլորովին կնիկ մարդոց ինամքին յանձ-
 նուած են. բայց և այնպէս ան մի և նոյն սեռի
 դաստիարակներուն, այսինքն կանանց, ձեռքին
 տակ, մանչ ու աղջիկ տղաք իրենց խիստ մա-
 տաղ մանկութենէն իրենց որոշ, այսինքն այրա-
 կան կամ կանացի բնաւորութիւնները կը ցու-
 ցնեն. և սա երկու սեռի անհասաներուն տար-
 բերութիւնն անոնց բոլոր կեանքին մէջ կը շա-
 րունակուի: Մանչ և աղջիկ տղաք տպաւորու-
 թիւն մ'ընդունելու կարող եղածնուն պէս, իս-
 կոյն անոնց վրայ խառնուածքի և ընդունակու-
 թեան պէսպիսութիւն կամ զանազանութիւն
 մը բացայայտ կը տեսնուի: Տղաք ալ չափահաս
 մարդոց պէս մի և նոյն արտաքին պարագաներէ,
 իրենց սեռին տարբերութեանը համեմատ, այլ
 և այլ կերպով կը զբաժնուին: Դարձեալ՝ դի-
 տել արժան է թէ տպաւորութիւններն աւելի
 կամ նուազ մշտատու են. ըսել կուզենք թէ մի-
 օրինակ չեն, այլ խիստ տարրամ տեղութիւն
 կամ հաստատութիւն մ'ունին: Մեր հասուն
 հասակին մէջ անգամ, որ մտքին գործունէու-
 թեան ամէնէն ուժով ժամանակն է, որչափ
 ստեպ կը պատահի որ ատեն մը խիստ կատար-
 եալ կերպով մեզն ընտանի և ծանօթ եղած բան
 մը, յետոյ կը մոռնանք այնպէս՝ որպէս թէ բը-
 նաւ գիտցած չըլլայինք: Ուրեմն ի՞նչպէս կըր-
 նանք հաւատալ թէ, անանկ հասակի մը մէջ
 ուր միտքը գրեթէ անգործ է, տղու մը վրայ
 եղած տպաւորութիւններն անոր բոլոր կեան-
 քին մէջ անոր բնաւորութիւնը կամ մտաւոր ըն-
 դունակութիւնները կ'որոշեն: Ասոր հակառակ
 շատ յայտնի ու ծանօթ բան մըն է թէ շատ
 մարդիկ կեանքերնուն առջի հասակներէն մե-
 կուն մէջ ինչ որ էին, յետ այնորիկ անկէ մե-
 ծապէս տարբեր կամ նաև անոր հակառակ ե-
 ղած են: Ուստի հարկ է ընդունիլ թէ վերը
 յիշուած կարծիքը թէ մարդոց ապագայ կեան-
 քը բոլորովին անոնց տղայութեան մէջ ընդու-
 նած տպաւորութիւններէն կախում ունի, փոր-
 ձով ապացուցուած չէ:

տեսակ մը հառնայն ազգային (international) յարաբերութիւններու մէջ, ընդարձակուած է, մինչև որ հինգերորդ դարուն սկիզբը (106) Հայերէն դարութեան Հայրն, անմահ յիշատակաց արժանին Մեարտիլ, Հայերէն նշանագիրներու դրութիւն մը, Մեարտիլեան Այբուբենը հարեց, որով հին Հայկական Լեզուն հաստատուն դարութիւն մ'ունենալու, ու խաղաղութեան կորստէ մ'ազատ մնալու բարդին վիճակեցաւ: Հոս մեր նիւթին կարգը կը պահանջէ որ անմիջապէս Հայերէն Լեզուն մինչև մեր ժամանակն ունեցած ճակատագրին պատմութիւնն ընելէն ետքը, հին Հայերէնին, այսինքն գրաբարին, ու արդէ Հայերէնին այսինքն աշխարհաբարին բնութեանը վրայ խօսելով, մեզի ասանկ կրկնակի Լեզու ունենալուս նկատմամբ գտնէ առ այժմ ինչ ընթացք բռնել հարկը լլայտուն վերայ մեր անձնական տեսութիւնն յառաջ բերենք:

Հայերէն գրին գիւտը սա անմիջական արդիւնքն աւանգաւ որ Սահակայ ու Մեարտիլայ ստաջնորդութեանն ու գործակցութեանը Հայերէն Լեզուն բաւական գրաւոր մատենագրութիւն մ'ունեցաւ, որուն մեծ մասն ան ատենուան ամէնէն մշակուած Լեզուն ու ամէնէն գրագէտ ազգին, Յունաց, լայնածաւալ ու բազմակի մատենագրութիւնէն, ժամանակին ողբերգի ու գործողներուն նպատակին յարմար Քրիստոնէական-Եկեղեցական ճիւղէն ընտրուած գործքեր է: Ասոնք քիչ չատ ընտրի թարգմանութեամբ Հայերէն Լեզուն ամէնէն հին գրաւոր մատենագրութիւնը կը կարգմեն, ու բարբառագրութեամբ անոնց բաւական մէկ մասը մեզի հասած է: Թարգմանիչներուն իրենց հարատւութեանը բով Յունաց մատենագրութիւնն ընելը կը ցուցնէ թէ, անոնց ընտրութիւնը մինակ ան մատենագրութեան հարատւութեանը համար չէր, այլ աւանք, եթէ ոչ այժմու լեռնարանական սկզբունքներով, գէթ վործով Հայերէնին Ֆրանկ-Քաղցեական կամ միջին ասիական Լեզուներէ աւելի Յոյն Լեզուն գիրութեամբ ու Լեզուն բնական կարգովը բնագիր թարգմանելու յարմարութիւնը ճանչցած էին: Եւրոպացի Հայերէնագէտը Հայերէն Լեզուն Յոյն բնագիրները գրեթէ բաւական թարգմանութեամբ դարձնելու գիրութեանը վրայ կը դարմանան: Բայց Հայերէն Լեզուն ոչ միայն Յունարէնի, այլ եւ բոլոր շրջիկ-Վերամանակ Լեզուներու համար, շատ քիչ տարբերութեամբ, նոյն գիրութիւնն ու ճակատութիւնն ունի: Ասիկա երկու բան կը ցուցնէ: Նախ թէ Հայկական Լեզուն, ինչպէս ըսինք, ընդհանուր Լեզուաց ան մեծ ընկերութեանը մէջ շրջիկ-Վերամանակն ընտանիքին որուն բոլոր հին եւ նոր Եւրոպական Լեզուները կը վերաբերին, մէկ անդամն է. եւ երկրորդ թէ Հայկական Լեզուն, իր սկիզբէն մինչև գրի տակ մտնելը, իր բնութեանը համեմատ, եւ որպէս թէ ինքզինք, իր բնութիւնը ճանչնալով անուամբ ու դարգացում առած է: Մեր աս գիտողութիւնները լեզուաբանական սկզբունքներու տեղեկութիւնն չունեցողներուն արգարեւ միջին պիտի երևին, եւ գուցէ ալ իրեն աւելորդ խորհրդածութիւններ կարծուին: Բայց թող որ Հայու մը համար իր Լեզուն ազգաբանութիւնն ու անոր ազգային ոգեով եւ իր բնութեան սահմանին մէջ մշակուած ըլլալը գիտնալ կարեւոր է: աս ճանտութիւնները մեր նոր Լեզուն համար ըսելու բանեցնուս ալ վերաբերութիւն ունին, ինչպէս յետոյ պիտի տեսնուի: Բայց մենք մեր պատմութեանը գանք: Ապահովութեամբ կ'ըսենք թէ առաջին կամ Սահակեան մատենագրութիւնը բուն Հայկական Լեզուն ասուկ նկարագրին ունի, կամ բուն Հայկական Լեզ-

ուով է. եւ հին անգիր ազգային երգերուն հատակտորներն աս մեր հաստատութեանն անմիջական ազգացոյց են: Առաջին մատենագրութեան էն անմիջապէս ետքը Լեզուն մէջ եղած իշխանութեանը տեղեկ եղոյն, ու այնուհետեւ Լեզուն գրեթէ շոշափելու չափ յայտնի անկ հան վիճակ մ'ունեցած ըլլալը պատմութիւնն ունեցողը, անգիր երգերուն մէկ հատարտողին անգամ, օրինակի համար «Նրինէրերի»-ին ու Սահակեան մատենագրութեան որ եւ իցէ կը տարին մէջ մի եւ նոյն Լեզուն նոյն փափկութեամբ, նոյն ճաշակով ու նոյն մարտութեամբ կը տեսնէ. բայց ան մասնաւոր փափկութեանն որն որ Հայ քերթողները պարզ ու միանգամայն վսեմ կ'երեւոյն: Արդ առջի կամ Սահակեան մատենագրութեան Լեզուն անանկ մատնաւոր նկարագիր մ'ունի, որ անկիս յատակ հասցի խօսուածքին, հին ազգային պարզ ու վսեմ հանձարէն բնական դարգացումը (development) յառաջ եկած բաւերուն անհատուած հարատւութեանն ու զանազանութեանը կողմնէ, ազգին ոսկեղէն մատենագրութիւնը կոչուելու իրաւամբ արժանի եղած է: Գտնէ մենք ստիպուած ենք ըստտուրանելու թէ Սահակեան մատենագրութեան վրայ մեր մտքին հիացումն ու յափշտակութիւնը վերջին աստիճանն է: Հին Հայ ազգին, առանց գրաւոր հաստատուն մատենագրութիւն մ'ունեցած ըլլալու, իր Լեզուն ան աստիճան դարգացման մը հատուցած ըլլալն արգարեւ դարմանայի եղելութիւն մըն է. եւ բաւական պատճառ կուտայ մեզի աս երթագրութիւնն ընելու թէ առ բանը, ազգային պատմութեան վլայտութեանը, շատ հին ժամանակներէ ՚ի վեր շարունակաբար գտնուող բարձրագոյն երեւակայութեան տէր, ու միանգամայն բնութեան եւ ընկերական կենաց վրայ խորին դիտողութիւններ ընելու ընդունակ յատուկ ազգային փիլիսոփայ քերթողներու մասնաւոր գործն կ'առած է. որոնք քիչ չատ ճրտեղներու պաշտօնով, Պլատոնական հազնբարուաց ու Օգոստեան քերթողներուն նման Հայ Արքունիքին ու Նահապետական տուներու մէջ իրենց Մեկնանքները գտած էին: Ինչպէս որ է, Սահակեան մատենագրութեան մնացորդները ոչ միայն մեր հին Լեզուն յատուկ զմայելի ճաշակը մեզի կուտան, այլ եւ մեզի բաւական նիւթ կը մատակարարեն, որով աշխարհիս մէջ ազգային լեզու մը կրնանք երեւելնել:

Եղնկայ եղծ աղանդոց կոչուած գիրքը, թէպէտ փոքր եւ թերեւս թերակատար մնացած կամ գուցէ կրճատ ու հատակոտոր մեզի հասած, Հայկական Լեզուն մէկ հրաշահեալ կամ դուրս գործոյն է (chef d'oeuvre): Եղնկեան Լեզուն մէկ գլխաւոր յատկութիւնն անոր Քերականական ճշտութիւնն է: Եղնկ Հայկական Լեզուն գեղեցկութիւնը, փափկութիւնն ու վսեմութիւնը աս ճշտութեան հետ այնպէս միացուցած է, որ իրաւամբ առաջին դասական (classique) գիրք կրնայ բուռիլ:

Շարունակելի:

Ետեւ	Էջ	Տող	Մեալ	Ուղեղ
42	Բ.	5	Իրեն	Իրեն
«	«	47	տան	ան
46	Ա.	46	տպաւորիլ	տպաւորիլ
47	Բ.	42	կոչուած	կոչած
«	«	44	բուսին	բուսին

Խմբագիր-Տնօրէն
Ս. ՃԵՎԱԶԻՐՃԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ԲԻՐԻՐՃԵԱՆ
ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՖԻՆԱՆՍԻՍ